

۱۵۴۷۳۸۵

شروطه،

زنان و تغییرات اجتماعی

به انضمام نامه‌های انتقادی زنان علیه نابرابری‌های اجتماعی

علی باغدار - نگشا

انتشارات روشنگران و مطالعات زنان

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
یادداشت
موضوع
موضوع
رده‌بندی کنگره
-دهبندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

باغدار دلگشا، علی ۱۳۷۰-
مشروطه، زنان و تغییرات اجتماعی به انضمام نامه‌های انتقادی زنان
علیه نابرابری‌های اجتماعی / علی باغدار دلگشا
تهران: روشنگران و مطالعات زنان، ۱۳۹۶.
۲۳۱ ص
۴- ۱۳۵- ۱۹۴- ۹۶۴- ۹۷۸
کتابنامه
ایران، تاریخ، انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴- ۱۳۲۷ ق.، زنان
نامه‌های فارسی، قرن ۱۳ ق.، مجموعه‌ها
DSR ۱۴۲۲/۵/ب۲م۵ ۱۳۹۶
۹۵۵/۰۷۵۰۸۲
۴۹۳۱۴۹۴

مشروطه، زنان و تغییرات اجتماعی

به انضمام نامه‌های انتقادی، زیاده‌خواهی‌های نابرابری‌های اجتماعی

نوشته‌ی: علی باغدار دلگشا

نوبت چاپ و تاریخ: اول ۱۳۹۷

تیراژ: ۲۰۰ جلد

چاپ و صحافی: ایماژ

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

انتشارات روشنگران و مطالعات زنان تلفاکس: ۸۸۷۲۲۹۳۹ - ۸۸۷۲۲۶۶۵ - ۸۸۷۱۶۳۹۱
آدرس: تهران، خیابان سید جمال‌الدین اسدآبادی، میدان فرهنگ، خیابان سی‌وسوم، نبش
خیابان آماج، پلاک ۲۱، طبقه همکف واحد ۳ صندوق پستی: ۱۸۷۵۰۸۷
پست الکترونیک: roshangaran68@gmail.com

مراکز پخش و فروش: ۱- شبکه پستی و سایت تلفن: ۸۸۷۱۶۳۹۱ - ۸۸۷۲۳۹۳۶

۲- پخش ققنوس: تلفن ۴۳ الی ۶۶۴۰۸۶۴۰

۳- پخش گزیده: تلفن ۶۶۴۰۰۹۸۷

۴- پخش گسترش: تلفن ۷۷۳۵۰۹۷۰

۴- ۱۳۵- ۱۹۴- ۹۶۴- ۹۷۸

4- 135- 194- 964- 978

شابک:

مهرست

۹	مقدمه
۱۷	منبع‌شناسی پژوهش
۲۳	مسأله‌ی نابرابری اجتماعی در زبان عصر مشروطه
۳۹	نابرابری‌های اجتماعی در زبان مکتوبات
۴۱	جنسیت در کتب درسی دوره‌ی مشروطه
۴۷	اجتماعی شدن زن ایرانی و مقابله با نابرابری‌ها
۵۳	زنان و مسأله‌ی حقوق شهروندی در دوره‌ی مشروطه
۶۳	سیر شکل‌گیری مدارس زنان در دوره‌ی مشروطه
۶۷	توجه زنان به مسأله‌ی سوادآموزی
۷۱	مشروطه و تأسیس مدارس نسوان
۷۵	مسأله‌ی حفظ‌الصحه‌ی زنان در دوره‌ی مشروطه
۷۹	بهداشت زنان در رسائل مردان و مطبوعات زنان
۸۵	روزنامه‌نگاری زنان در عصر مشروطه
۸۵	ایرانیان و آشنایی با "کاغذ اخبار"
۸۷	روزنامه‌ی قانون و توجه به حقوق زنان
۹۰	مطبوعات زنان

۹۷	مطالبات اجتماعی زنان و استفاده از پردازش‌های دینی
۹۷	زنان و طرح مطالبات اجتماعی
۱۰۰	مطالبات اجتماعی و پردازش‌های دینی
۱۰۵	مقایسه‌ی مطالبات اجتماعی زنان ایرانی با زنان کشورهای دیگر
۱۰۵	مقایسه‌ی حرکت زنان فرانسه و ایران
۱۱۴	مقایسه‌ی حرکت زنان مصر و ایران
۱۱۹	نتیجه‌گیری
۱۲۷	منابع
۱۳۸	نگاه‌های یکی از مجلات قزوین
۱۴۴	مکتوب‌های یکی از مجلات ایران
۱۴۸	مکتوب‌های یکی از نه‌صدات
۱۵۲	مقاله‌ی مخدرات
۱۵۹	مکتوب یکی از مخدرات
۱۶۲	لایحه‌ی یکی از خوانین
۱۷۰	مکتوب یکی از نسوان
۱۷۴	نطق انائیه در انجمن نسوان عشق آباد
۱۷۶	بقیه‌ی مکتوب خیر النسوان قزوین
۱۷۸	تلفراف انجمن مخدرات ایرانیان در استامبول
۱۷۹	رسم زنداری
۱۸۱	معارف زنهای ایران یکی از سرچشمه‌های بدبختی ما
۱۸۴	تربیت نسوان در ژاپون
۱۸۶	الماضی ما مضی اجله
۱۹۰	نخستین قونقره نسوان
۱۹۵	مقایسه‌ی حالات زنان اروپائی با زنان ایرانی
۱۹۸	اخطار به مردان و جوانان

۱۹۹		اخطار به مردان و جوانان بی ملاحظه
۲۰۲		عوالم النساء
۲۰۵		نامه از شیراز
۲۰۷		خاهران [خواهران] بیدار شوید
۲۱۰		نامه از تهران
۲۱۳		نامه از لاه بجان
۲۱۶		مادر ایران
۲۲۰		اسناد و اوراق مطبوعه ای

مقدمه

مشروطه را می‌توان از برجسته‌ترین و پربین و تاب‌ترین خیزش‌های سیاسی-اجتماعی جامعه ایران دانست. خیزشی که علاوه بر ایران در افغانستان، هند، ترکیه، چین و مصر نیز در فاصله‌ی سال‌های ۱۹۰۶ تا ۱۹۲۳ میلادی صورت پذیرفت.^۱ خیزشی که در نمونه‌ی ایرانی آن، سنت و تجدد از یک سو در مقابل با یکدیگراند و از دیگر سو مکمل همدیگر. در برداشت نخست (تقابل‌گرایی سنت و تجدد) کسانی چون میرزا فتحعلی آخوندزاده، نگارنده‌ی مکتوبات کمال‌الدوله قرار دارند و شیخ فضل‌الله‌نوری از مردمان اندیشه‌ی مشروطه‌خواهی در دوره‌ی مشروطه و خطیب نام‌های سنج در روزنامه‌ی لوایح. در دیگر سو (تعامل‌گرایی سنت و تجدد) در نامت مشروطه‌خواهی) کسانی چون سیدجمال واعظ اصفهانی و نگارندگان رساله‌ی رؤیای صادقانه، میرزا فتحعلی اصفهانی نگارنده‌ی خواب شگفت، یوسف‌خان متشرالدوله نگارنده‌ی رساله یک کلمه، ثقه الاسلام تبریزی نگارنده رساله‌ی لالان و توده‌ی

۱- در این خصوص رجوع شود به:

Blaustein A and Flanz G (Eds), 1992, *Constitutions of the Countries of the World*. Dobbs Ferry, NY: Oceana Publications .

گسترده‌ای از اعلانیها، جراید و مکتوباتی که مروج هم‌خوانی مشروطه و مبانی اسلامی بوده‌اند.

مشروطه از نظر زبانی، جنسیتی و تغییرات اجتماعی، تحولاتی مهم در بافت فکری جامعه ایران پدید آورد. از نظر جامعه‌شناختی تا پیش از برقراری نظام مشروطه در ۱۳۲۴ قمری / ۱۲۸۵ شمسی، مردم (در زبان زمانه مشروطه منظور مردان است)، رعیت به حساب آمده‌اند و صاحبان قدرت، نگاهداران و نگاهبانان "رعایای ایران"؛ هر زمان با آغاز خیزش مشروطه‌خواهی هرچه به اواخر دوره‌ی قاجار نزدیک می‌شویم ظهور و حضور مردم، در قالب مرد و زن و سیر صعودی شهرت‌زد شدن "رعایای ایرانی" در عرصه‌ی سیاسی و اجتماعی را می‌توان مشاهده کرد. از این پس در این تغییر ساختار زبانی، واژه‌ی مرد برای هر دو جنس مرد و زن ایرانی مورد استفاده قرار گرفته، تغییری که بر اساس آن تحول زبانی و اجتماعی نیز صورت پذیرفته است. برای نمونه در این دوره:

۱- اصطلاح مردم، در قالب نویز آشنایی بر شهروندان جامعه مد نظر قرار گرفته است.

۲- زنان به عنوان فراموش شدگان تاریخ به ندیده وارد ساخت "شهروند شدن" شده‌اند.

۳- از نظر تاریخ اجتماعی در این دوره، زنان با در دسترس مکتوبات و عرایض متعدد در جراید و مطبوعات زمانه‌ی خود، علاوه بر

۱- برای اطلاع بیشتر در خصوص واژه‌ی رعایا رجوع شود به: ذیلابی، نگار، ۱۳۹۳، "نظور اصطلاح رعیت و قشربندی رعایا در تشکیلات اسلامی"، نشریه‌ی تاریخ و تمدن اسلامی (دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات)، دوره‌ی دهم، شماره‌ی ۱.

عرض حال، به ایجاد تغییر از بودن (ضعیفه بودن) به شدن (زن شدن) نیز پرداخته‌اند.

در این دوره برای نخستین بار زنانی چون طایره و بی‌بی خانم با نگارش مقالاتی چون "مکتوب خانم دانشمند" و "مکتوب یکی از نسوان" از مسأله‌ی حقوق اجتماعی "جنس زن" سخن گفته و در یک ده سال قبل از مسائلی چون حق تحصیل برای زنان و ممنوعیت تعارض زوجات سخن به میان آورده‌اند. مکتوباتی که موضوع اصلی آنها جنسیت است، روابط جنسیتی در آن‌ها به عنوان یک مسأله اجتماعی مد نظر قرار گرفته است و مهم‌تر آن که این روابط جنسین که مبنی بر نقش‌های ترسیمی نظام مردسالار برای زنان دوره‌ی قاجار بوده‌اند ابل تغییر و حذف تلقی شده‌اند. همچنین در این دوره برای نخستین بار کتاب *تحریر المراه* اثر قاسم امین مصری توسط یوسف‌خان مسرفی با عنوان *تربیت نسوان* ترجمه شد. اثری که از آن به عنوان تنها منبع آموزشی دوره‌ی مشروطه می‌توان نام برد که الگوهای نابرابری اجتماعی در خصوص زنان در آن به صورت کامل حذف شده است. موارد مذکور نشان می‌دهند که این تغییرات اجتماعی زنان بودن را جدا از جنس دیگر بودن و جنس دوم بودن مورد باز تعریف قرار داده است؛ این الگو توجه شاخص خود را تنها به "جنس نسوان" (توجه به زن به دلیل زن بودن) اختصاص داده است. در این زمان با تغییر ساخت‌های زبانی و حذف اصطلاحاتی چون ضعیفه، ذلیل و کمینه، واژگانی چون مخدرات و نسوان برای معرفی "جنس زن" برگزیده می‌شود و پس از اندک زمانی از اصطلاحاتی چون زنان و بانوان برای معرفی زنان استفاده می‌شود. بررسی نامه‌ها، مکتوبات،

سرمقاله‌ها و عرایض متعدد زنان در مطبوعات عصر مشروطه نشان می‌دهد که زنان چگونه مسیر اجتماعی شدن خود (پیوستن به عرصه‌های اجتماعی) را طی کرده‌اند. در این مسیر شدن، زنان از ضعیفه بودن تا زن شدن را در کمتر از یک دهه تلاش تجربه کردند، توانسته‌اند جامعه‌ی تحقق بر برخی مطالبات اجتماعی خود مانند مسأله‌ی حق تحصیل بیوشانند و البته در تحقق برخی مطالبات خود مانند مسأله‌ی حق رأی و مشارکت سیاسی سال‌ها ناکام ماندند و هم‌چنان برای تحقق مطالبات حقوقی خود در تلاش‌اند.

در این میان، چند از نظر زمانی خیزش اجتماعی زنان در عصر مشروطه هم‌زمان با حرکت‌های فمینیستی زنان در امریکا، مصر و ژاپن است اما به جرئت می‌توان گفت که محدود شهادتی بر ارتباط زنان ایرانی با زنان کشورهای دیگر وجود ندارد با این وجود می‌توان ادعا کرد که نوع مطالبات اجتماعی مطرح شده توسط زنان ایرانی، هم‌خوانی زیادی با نوع مطالبات اجتماعی زنان در خیزش‌های اجتماعی در کشورهای دیگر دارد. تلاش برای ایجاد مدارس دخترانه و حق تحصیل برای زنان، تلاش برای ایجاد اشتغال زنان، تلاش برای انتشار روزنامه، تلاش برای حذف آداب اجتماعی غلط و تلاش برای ایجاد تغییرات اجتماعی در قالب تبدیل نابرابری‌های اجتماعی به برابری‌های اجتماعی نشان از تناسب میان نوع مطالبات اجتماعی زنان ایرانی با مطالبات اجتماعی زنان کشورهای دیگر دارد؛ موادی که نشان می‌دهد "مشروطه‌ی ایرانی" علاوه بر ایجاد تغییرات نسبی در گفتمان سیاسی جامعه‌ی ایران، تغییرات اجتماعی مهم به

خصوص در رابطه با مسایل زبانی و مسایل زنان را نیز پدید آورده است.

این کتاب به دو بخش تقسیم شده است. در بخش اول، مسایل، مطالبات و اقدامات زنان ایرانی مورد تحلیل قرار گرفته است و در بخش دوم تعدادی از نامه‌های انتقادی زنان که دارای ارزشی سندی هستند، درج شده است.

در بخش نخست به هفت محور پرداخته شده است:

- ۱- مسأله‌ی ایرانی اجتماعی در زبان عصر مشروطه: در این بخش به مواردی چون نابرابری‌های اجتماعی در زبان مکتوبات، جنسیت در کتب رسمی، دوره‌ی مشروطه و سیر اجتماعی شدن زن ایرانی و مقابله با نابرابری‌ها اشاره شده است. در این قسمت مطالبی چون ظهور اصطلاح "مادر وطن" و تلاش زنان ایرانی در مقابله با کلیشه‌های جنسیتی نیز به بحث گذاشته شده است.
- ۲- زنان و مسأله‌ی حقوق شهروندی در دوره‌ی مشروطه: در این بخش ضمن ارائه‌ی توضیحاتی درخصوص "حقوق شهروندی"، سیر شهروند شدن زنان (پیوستن آنان به عرصه‌ی جامعه) و ایجاد دگرگونی و چرخش‌های زبانی توسط زنان و جایگزینی‌های واژگانی مورد بررسی قرار گرفته است. در این بخش چگونگی تبدیل تدریجی واژگان معرف زنان از ضمیمه
 ← مخدرات ← نسوان ← خواتین ← زنان ← بانوان ←
 دوشیزگان، بررسی شده است.

- ۳- سیر شکل‌گیری مدارس زنان در دوره‌ی مشروطه: در این بخش توجه زنان به مسأله‌ی سوادآموزی و اقدامات آنان در خصوص تأسیس مدارس نسوان مورد توجه قرار گرفته است.

۴- مسأله‌ی "حفظ‌الصحه‌ی زنان" در دوره‌ی مشروطه: در این بخش به مسأله‌ی بهداشت زنان به عنوان دومین مسأله‌ی پرتکرار در دوره‌ی مشروطه پرداخته شده و توجه به این مسأله در رسائل مردان و مطبوعات زنان مورد بررسی قرار گرفته است.

۵- روزنامه‌نگاری زنان در عصر مشروطه: در این بخش به مبحث روزنامه‌نگاری زنان در اواخر دوره‌ی مشروطه پرداخته شده است. ایرانیان و آشنایی با "کاغذ اخبار"، روزنامه‌ی قانون و نوجوان به حقوق زنان و مطبوعات زنان، سه بخش موضوعی آن می‌باشد.

۶- مطالبات اجتماعی زنان و استفاده از پردازش‌های دینی: در این بخش مسأله‌ی توجیه و استفاده از پردازش‌های دینی و استفاده از آیات و احادیث اسلام در طرح و تحقق مطالبات زنان در دوره‌ی مشروطه مورد بررسی قرار گرفته است.

۷- مقایسه مطالبات اجتماعی زنان ایرانی با زنان کشورهای دیگر: در این بخش با ارائه‌ی گزینشی، تاریخی، مطالبات زنان ایرانی با زنان برخی کشورهای آسیایی و فرنگی مورد مقایسه قرار گرفته است. این مقایسه نشان می‌دهد که طرح برخی از مطالبات اجتماعی زنان بیان‌گر داشتن ریشه‌ی تاریخی و رنج‌ها و محدودیت‌های مشترکشان بوده است.

لازم به ذکر است که برخی شاهد مثال‌های مندرج در این بخش، پیش از این در برخی مقالاتی که نگارنده‌ی این سطور شخصا یا با همیاری و راهنمایی برخی اساتید تنظیم و منتشر کرده است نیز انعکاس یافته است.

بخش دیگر نیز شامل نامه‌های انتقادی زنان علیه نابرابری‌های اجتماعی در دوره‌ی مشروطه است. نامه‌هایی که از میان مطالب متعدد در مطبوعات آن دوره استخراج شده است. این نامه‌ها عبارت‌اند از: نگارش یکی از مجلات قزوین، مکتوب یکی از مجلات ایران، مکتوب یکی از مخدرات، مقاله‌ی مخدرات، مکتوب یکی از مخدرات، لایحه‌ی یکی از خواتین، مکتوب یکی از نسوان، نطق انثیه در انجمن نسوان عشق‌آباد، بقیه‌ی مکتوب خیر النسوان قزوین، تلذاف جمن مخدرات ایرانیان در استامبول، رسم زن‌داری، معارف، ای ایران یکی از سرچشمه‌های بدبختی ما، تربیت نسوان در راه، الهامی ما مضمی اجاه، نخستین قونقره نسوان، مقایسه‌ی حالات زنان ایرانی با زنان ایرانی، اخطار به مردان و جوانان، عوالم النساء، نامه‌ی اشراف، خاهران [خواهران] بیدار شوید، نامه از تهران، نامه از لایجان و مادر ما ایران. وجه مشترک تمامی این نامه‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- نقد الگوهای جنسیتی جامعه‌ی ایران در دوره‌ی قاجار
- ۲- نقد نابرابری‌های اجتماعی
- ۳- استفاده از الگوهای دینی و اسلامی برای مشروعیت بخشیدن به نوع مطالبات
- ۴- نقد ساختار مردمدارانه، قوانین رسمی و هنجارهای اجتماعی که با رویکردی مردانه، زمینه‌های محدودیت‌های اجتماعی را برای زنان به بار آورده‌اند.

ویژگی‌های مدنظر نگارنده در مورد انتخاب این نامه‌ها و ضمیمه کردن آن‌ها در بخش دوم این پژوهش به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- کثرت استفاده از این نامه‌ها در بخش نخست این پژوهش.
- ۲- تأکید بر مسأله‌ی تفکر انتقادی (شناخت به‌منظور تغییر) در تمامی این نامه‌های انتخابی.
- ۳- شهرت و اعتبار این نامه‌ها در دوره‌ی مشروطه و مطبوعاتی که آن‌ها را منتشر کرده‌اند.
- ۴- ارجاع به این نامه‌ها و استفاده از آن‌ها در دیگر مکتوب‌نگاری‌های زنان ایرانی در دوره‌ی مشروطه.